

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ

Πρώην καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς

ΑΡΜΟΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΟΡΜΩΝ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΕΙΝΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ΟΡΟΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ *

Ευθρῶς γίνεται λόγος περὶ ψυχικῆς υγείας καὶ ἐρευνῶνται τὰ κατ' αὐτὴν, ἂν παρατηρητῇ διαταραχὴ αὐτῆς ἐπὶ μακρὸν συνεχιζομένη καὶ ὀσημέραι μεταδιδομένη εἰς περισσότερα μέλη τῆς κοινωνίας. Τὸ αὐτό, ὡς εἰκός, ἴσχυει καὶ περὶ τῆς σωματικῆς υγείας.

Τότε αὐτὰ τὰ πράγματα ἀναγκάζουν νὰ ἐρευνῶνται, τί εἶναι ψυχικὴ υγεία καὶ τί διαταραχὴ αὐτῆς, τίνες εἶναι οἱ ὅροι, ὑπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτύσσεται ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ ψυχικὴν ἔποψιν ὑγιῶς, κατὰ τίνα δὲ τρόπον εἶναι δυνατόν νὰ αἰρῶνται τὰ αἷτια, ἐξ ὧν ἐπέρχεται ψυχικὴ ταραχή.

Ἡ ἱστορικὴ περίοδος, ἣν διανύει σήμερον ἡ ἀνθρωπότης, εἶναι εἰς λόγον ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ, δηλαδὴ ἡμερώσεως, ἀγάπης, ψυχικῆς ἡρεμίας, μία τῶν κατ' ἐξοχὴν τεταραγμένων, μία τῶν κρίσιμων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας¹. Λίαν διαδεδομένη εἶναι σήμερον ἀνὰ τὴν οἰκουμένην πρωτοφανὴς ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς ἀγωνία, ἣτις κυρίως προέρχεται ἐξ ἐσωτερικῶν συγκρούσεων². Ἀναφαίνεται δὲ ἡ κρίσις αὕτη σαφῶς ἀπὸ δύο καὶ πλέον ἐκατονταετηρίδων. Ὁ Roussau διὰ πραγματείας βραβευθείσης εἰς διαγωνισμὸν προκηρυχθέντα τὸ 1949 ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῆς Dijon, ἐπιγραφομένης δὲ « Discours sur les sciences et les arts », ὁητῶς μαρτυρεῖ περὶ αὐτῆς. Ἐντονώτερον δὲ ἀποφαίνεται περὶ τῆς ταραχῆς τῶν νεωτέρων χρόνων ὁ διάσημος Δανὸς θρησκευολόγος καὶ φιλόσοφος Kierkegaard (1813-1855). Καὶ ὑπερβάλλει πάντας εἰς σφοδρότητα ὁ Nietzsche (1844-1900) καὶ μετ'

* Ὁμιλία γενομένη τῇ 24 Φεβρουαρίου 1960 ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου < Παρθενὸς > ὡς τρίτῃ ἐν τῇ σειρᾷ ὁμιλιῶν, αἵτινες ὥρισθησαν διὰ τὸ ἔτος 1959-1960 ὑπὸ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς Πανελληνίου ἐνώσεως ψυχικῆς υγιεινῆς.

1. Ἴδε τὸ βιβλίον ἡμῶν < Χαρακτηρισμός τῆς ἐποχῆς μας >.

2. Ἴδε ἄρθρον ἡμῶν < Ἡ ἀγωνία τῆς ἐποχῆς μας >, δημοσιευθὲν εἰς τὸ τεύχος 183, Ἰουλίου - Αὐγούστου - Σεπτεμβρίου 1957 τοῦ περιοδικοῦ < Ἀκτίνες >.

αὐτὸν ὁ Guyau (1854-1888). Περὶ τῆς νεωτέρας ταύτης κρίσεως κάμνουν λόγον καὶ ὁ ἱστορικὸς J. Burkhardt (1818-1897), ὁ Th. Lessing (1872-1939), ὁ Os. Spengler (1880-1936), ὁ Ludwig Klages (1872-1958), ἐκπρόσωποι τῆς ψυχολογίας τοῦ βάθους καὶ ἄλλοι.

Θὰ παραθέσω χαρακτηριστικὸν τῆς κρίσεως ταύτης χωρίον τοῦ Νίτσε. « Οὐδέποτε, γράφει οὗτος (1874), ὁ κόσμος ἦτο πτωχότερος εἰς ἀγάπην καὶ εἰς ἀγαθότητα. Ἀπὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος εἰς οὐδὲν ἄλλο εἵμεθα ἡτοιμασμένοι παρὰ εἰς βαθυτάτους τῶν πάντων ἐκ θεμελίων συγκλονισμοὺς κ.τ.λ. Οὐδέποτε ἄλλοτε εἴχομεν μεγαλυτέραν ἀνάγκην ἡθικῶν παιδαγωγῶν καὶ οὐδέποτε ἦτο ἀπιθανώτερον νὰ εὗρωμεν αὐτοὺς κ.τ.λ. Ἐπὶ τῶν ἀρίστων προσωπικοτήτων τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἐξηπλωμένοι κάποιοι συσκοτισμός, ἐπ' αὐτῶν ἐπικαθίηται αἰωνία δυσαρέσκεια διὰ τὸν ἀγῶνα μεταξὺ ὑποκρισίας καὶ ἀτιμίας, ὅστις διεξάγεται ἐντὸς τοῦ στήθους των κ.τ.τ. Τούτων ἕνεκα αἱ ἄρισται προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἐντελῶς ἀνίκανοι νὰ γίνουν ὁδηγοὶ ἅμα καὶ τιμωροὶ ἄλλων. Θὰ ἡνχόμην νὰ εὗρω ὡς παιδαγωγὸν ἓνα ἀληθινὸν φιλόσοφον, ὁ ὁποῖος θὰ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἀνυψώσῃ ἄλλους ὑπεράνω τῆς ψυχικῆς ἀθλιότητος, καθόσον αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐποχῆς, καὶ ὁ ὁποῖος θὰ ἐδίδασκε πάλιν, ὅτι ὀφείλει τις νὰ εἶναι εἰς τὰς σκέψεις του καὶ τὴν ζωὴν του ἀπλοὺς καὶ ἔντιμος, ἐπομένως ἀσυγχρόνιστος¹, κατὰ τὴν βαθυτάτην τῆς λέξεως σημασίαν· διότι οἱ ἄνθρωποι σήμερον εἶναι τόσον πολλαπλοὶ καὶ πολὺπλοκοι, ὥστε κατ' ἀνάγκην γίνονται ἄτιμοι, ὅσακις ἐν γένει θέλουν νὰ ὁμιλοῦν, νὰ ἐκφράζουν γνώμας καὶ νὰ πράττουν σύμφωνα μὲ αὐτάς τι.

Ἐκδηλώνεται δὲ ἡ λεχθεῖσα κρίσις καὶ ἄλλως καὶ δι' αἰσθητικῶς ὁσημεραι αὐξανομένων καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ κατὰ τὴν σφοδρότητα περιπτώσεων ψυχικῆς ταράχης. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτακτικώτερον σὺν τῷ χρόνῳ τίθεται τὸ ἐρώτημα περὶ ψυχικῆς υἱείας. Βεβαίουν περὶ τούτου καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες, ὡς εἶδομεν, μάλιστα δὲ νευρολόγοι καὶ ψυχίατροι. Οὕτως, ἵνα συγκεκριμένως εἴπωμεν, ὁ μέγας ἐρευνητὴς τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος Constantin von Monakow κάμνει λόγον περὶ «παγκοσμίου νευρώσεως». «Τὸ ἥμισυ τῶν ἀνθρώπων εἶναι σήμερον νευρωτικόν», λέγει οὗτος. Ὁμοία ἀποφαίνεται καὶ ὁ κορυφαῖος τῶν ζώντων ψυχολόγων, ὁ Ἑλβετὸς C. Jung, ὁ θεωρούμενος ὡς ἰδρυτὴς ἐν Βιέννῃ τρίτης σχολῆς ψυχαναλύσεως καὶ ψυχοθεραπείας μετὰ πρῶτην τὴν τοῦ Freud, καὶ δευτέραν τὴν τοῦ Adler V. Frankl, ὁ ἐκ τῆς ψυχιατρικῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν προελθὼν Karl Jaspers καὶ ἄλλοι.

Ἡ ἔρευνα τοῦ ζητήματος ἡμῶν ἀπαιτεῖ κατὰ πρῶτον ὁρισμὸν τινα τῆς ψυχικῆς υἱείας. Ἐκ ταύτης δὲ ὁρμώμενός τις εἶναι δυνατόν νὰ κατανοῇ, τί

1. Ἡ ὑπογράμμισις ὀφείλεται εἰς ἡμᾶς.

ἔστι ψυχικὴ ταραχὴ, νὰ προβαίῃ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν αἰτίων καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἄρσιν αὐτῶν.

Ψυχικὴ ὑγεία κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν εἶναι κατάστασις ψυχικὴ, καθ' ἣν ἄνθρωπός τις εὐθὺς ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου φέρει κατὰ διάφορον τρόπον ἢ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι κανονικῶς ἀναπτυσσομένης εἰς ὅλον πάσας τὰς εἰς ἑκάστην ἡλικίαν προσηκούσας λειτουργίας καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν προερχομένας χαρακτηριστικὰς ιδιότητας.

Ἀναγκαῖος ἔκ τῶν προτέρων ὅρος ψυχικῆς ὑγείας, εὐνόητον εἶναι, ὅτι εἶναι ἀρτία καὶ ὑγιής, μὴ βεβαρημένη κληρονομικῶς, καταβολή.

Ἄν ἄρα ἡ ἐμφάνισις τῶν λειτουργιῶν καὶ τῶν ιδιοτήτων, αἵτινες χαρακτηρίζουν ἑκάστην ἡλικίαν, εἶναι τεταραγμένη, ἐπειδὴ ἐξ ἑλλείψεως ὁρθῆς ἀγωγῆς ἢ ἀνάπτυξις ὑστερεῖ ἢ ἐπειδὴ αὕτη σημαντικῶς ἐμποδίζεται ἕνεκα ἀτελοῦς βιολογικῆς ὠριμάσεως ἢ ἐπειδὴ προώρως, πρὶν ἢ αἱ κανονικαὶ λειτουργίαι ὁμαλῶς ἐκδηλωθοῦν καὶ ὠριμάσουν, ἰδίᾳ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἀναγκάζεται τις ὑπερπηδῶν αὐτὰς νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὴν ἡλικίαν προβεβηκότων ἢ ἐπειδὴ καταβάλλεται προσπάθεια πρὸς παρὰ φύσιν μόνιμον διατήρησιν χαρακτηριστικῶν ιδιοτήτων ἡλικίας τινὸς περαιτέρω καὶ κατ' ἄλλας, μεταγενεστέρας, ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐκ τῆς μέθης τῆς ἐξαντλήσεως, τὴν ὁποίαν φέρει νοσηρὰ, ἀκόρεστος ὁσπὴ εἰς τὸ ζῆν τὴν ἐξωτερικὴν ζωὴν, γεννᾶται ἢ παρὰ φύσιν θέλησις τοῦ παραμένειν ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἀπόθησιν τῶν κανονικῶς ἰδιαζουσῶν εἰς αὐτάς, ἂν τι ἢ πλεονα τούτων συμβαίνει, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐπέρχεται ψυχικὴ ταραχὴ, ἥτοι συγκρούσεις ἐσωτερικαί, αἵτινες καὶ πρὸς τὰ ἔξω ἐκδηλώνονται.

Ἀλλὰ πληρεστέρα κατανόησις τοῦ ζητήματος περὶ ψυχικῆς ὑγείας καὶ περὶ ψυχικῆς ταραχῆς ἐπιτυγχάνεται, ἂν ἤθελον ἐξακριβωθῇ καὶ λεπτομερέστερον ἐξερευνηθῇ τὰ θεμελιώδη συστατικὰ στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ὁ ἄνθρωπος, νοούμενος ὡς ὃν πνευματικὸν ἅμα καὶ ψυχοσωματικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ἀνωτάτη ὁλότης ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν ἐμβίων ὄντων. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι αἱ ὁρμαὶ καὶ τὸ πνεῦμα¹.

Τοῦτο ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁμαλὴ ψυχικὴ ἀνάπτυξις, ἐπομένως ψυχικὴ ὑγεία, προϋποθέτει ὁρτὴν σχέσιν τῶν ὁρμῶν πρὸς τὸ πνεῦμα. Ἡ δὲ ἔρευνα τῆς σχέσεως ταύτης ἀπαιτεῖ κατὰ πρῶτον νὰ καθορισθῇ ἡ φύσις ἑκατέρου. Περὶ τούτου ἄρα ὀφείλομεν νὰ πραγματευθῶμεν κατὰ πρῶτον.

Ἀλλὰ πρὸ τούτου σκόπιμον εἶναι νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡμεῖς ἐνταῦθα πραγματευόμεθα περὶ τῆς γενικωτέρας ἐκείνης ψυχικῆς ταραχῆς, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει ἰδιαίτερος τὴν ἐποχὴν μας καὶ μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι δυνατόν νὰ ἀσχολῆται καὶ ὁ κοινωνιολόγος, οὐχὶ περὶ τῶν εἰδικῶν ἐκείνων βαρυτέρων περιπτώσεων, μὲ τὰς

1. Περὶ τούτων πραγματευόμεθα ἐν τῷ βιβλίῳ ἡμῶν «Ἀνθρωπολογικαὶ μελέται».

ὁποίας ἀσχολοῦνται εἰδικοί ψυχίατροι. Οὐδὲ περὶ τοῦ ἀποδεδειγμένου γεγονότος, ὅτι σωματικάι τινες νόσοι κύριον αἰτιον ἔχουν ψυχικὴν ταραχὴν, θὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα.

Ὁρμὴ ἀφετηρία πρὸς εὕρεσιν τῆς φύσεως τῶν ὁρμῶν εἶναι ἡ προσωπικὴ πείρα ἐκάστου ἀνθρώπου, ὅτι ἐν τῇ ψυχικῇ βίῳ δρῶσι δυνάμεις, αἵτινες σφοδρῶς παρορροῦν αὐτόν, δὲν ἐξαρθῶνται δὲ ἐκ περισκέψεως καὶ συνειδητῆς προθέσεως, ἀλλ' ἀναφαίνονται αὐθόρμητοι ὡς φυσικαὶ δυνάμεις. Ἡ πείρα αὕτη ὠδήγησεν εἰς τὴν ἐκδοχὴν, ὅτι αἱ δυνάμεις αὗται εἶναι αἱ τελευταῖαι ποιότητες τοῦ ἐμβίου ὄντος ἐν γένει.

Ἐν στενοτέρῳ δὲ ἔννοιᾳ, ἣτις εἶναι ἡ κρατοῦσα, ὁρμαὶ εἶναι ἐκεῖναι αἱ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι συσχετίζονται μὲ τὸ σῶμα, τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια εἶναι συνδεδεμένη μὲ σωματικὰς καταστάσεις. Διὰ τῶν δυνάμεων δὲ τούτων ἐπιδιώκεται ἡ πλήρωσις ἀναγκῶν, αἵτινες εἶναι ἀπαραίτητοι εἰς τὴν ζωὴν. Τοιαῦται ὁρμαὶ εἶναι π.χ. ἡ πρὸς τροφήν, ἡ πρὸς κίνησιν, ἡ πρὸς παιδιάν, ἡ γενετήσιος. Κατὰ ταῦτα αἱ ὁρμαὶ νοοῦνται ὡς ἔμφυτοι καταβολαί, αἵτινες ἐκδηλώνονται ἐξ ἀρχῆς ἢ καθ' ὀρισμένον βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεως ὡς διαφορεῖς ἐτοιμότητες, εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ὁποίων ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις χρησιμεύουν τὸ πολὺ-πολὺ ὡς ἄπλοι ἐρεθισμοί. Οἱ ἐρεθισμοὶ δὲ οὗτοι δὲν δημιουργοῦν ὁρμάς, οὐδὲ διορίζουν τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ.

Παρὰ τὰς ὑπὸ τὴν στενοτέραν ταύτην ἔννοιαν λεχθείσας ὁρμάς, δηλαδὴ παρὰ τὴν πρὸς τροφήν, τὴν πρὸς κίνησιν, τὴν πρὸς παιδιάν, τὴν γενετήσιον, ὑπάρχουν καὶ τάσεις, οἷαι εἶναι ἡ πρὸς κτῆσιν ὑλικῶν πραγμάτων, ἡ πρὸς μίμησιν, ἡ πρὸς κτῆσιν κύρους καὶ ἐπιβολῆς ἐπὶ ἄλλων, αἵτινες ἀνήκουν μὲν εἰς τὴν κατωτέραν πτυχὴν τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἀλλὰ δὲν ἀποβλέπουν εἰς τὴν πλήρωσιν ἀμέσων βιοτικῶν ἀναγκῶν. Καὶ τὰς τάσεις ταύτης ὡς συγγενεῖς πρὸς τὰς κυρίως ὁρμάς εἶναι δυνατόν νὰ καταλέξωμεν εἰς αὐτάς.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν ὁρμῶν εἶναι ἡ στοιχειώδης δύναμις, μὲ τὴν ὁποίαν τίθεται εἰς κίνησιν ἀσαφῆς τις ὥσις, ἣτις κατευθύνεται πρὸς στόχον, ὅστις παραμένει διάχυτος. Ἡ στοιχειώδης αὕτη δύναμις φέρει ἰσχυρὸν συναίσθημα.

Πᾶν, ὅπερ συντελεῖ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ὁρμῶν, δρᾷ λίαν ἑλκυστικῶς, τὸ δὲ ἀντίθετον λίαν ἀποκρουστικῶς. Αἱ ὁρμαὶ μεταβάλλονται, καθόσον προχωρεῖ ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἡλικία. Διαφέρουν δὲ ἐν μέρει καὶ κατὰ φύλον.

Πρὸς τοῦτοις εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ, ὅτι αἱ ὁρμαὶ ἐν τῇ ψυχικῇ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν διττὴν σημασίαν. Τὸ μὲν δηλαδὴ αὗται εἶναι κύριον συστατικὸν τοῦ ὅλου προσώπου καὶ τὸ εὐρὺ κραταῖον θεμέλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται περαιτέρω ἡ ἀνωτέρα ἐνεργητικότης καὶ συναισθηματικότης. Τὸ δὲ αἱ ὁρμαὶ εἶναι ἐπὶ μέρους ψυχικοὶ παράγοντες ἀρετὰ αὐτοτελεῖς,

οἷτινες, τυχούσης εὐκαιρίας, ἔρχονται μεμονωμένοι εἰς ὀξεῖαν ἀντίθεσιν πρὸς τὰς τάσεις τοῦ ὅλου πνευματικοῦ προσώπου. Παράδειγμα τῆς διττῆς ταύτης σημασίας τῶν ὁρμῶν παρέχει ἡ γενετήσιος ὁρμὴ¹.

Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὁρμῶν ὑπάρχουν διάφοροι γνῶμαι. Ὁ Φρόνυτ π.χ. νομίζει, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδεχθῇ τις μίαν ἢ δύο ὁρμάς, τὴν ἀρχὴν τῆς ἡδονῆς (Lustprinzip) καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς πραγματικότητος (Realitätsprinzip), ὁ δὲ Mc. Dougall ἀποδέχεται 18 καθ' ὁρμὴν δυνάμεις.

Ἄλλ' ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ στόχος, εἰς τὸν ὁποῖον τείνουν αἱ ὁρμαί, νομίζομεν, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἀναχθοῦν αὐταὶ εἰς δύο κυρίας, ἐκ τῶν τροποποιήσεων τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ἅπας ὁ καθ' ὁρμὴν βίος τοῦ ἀνθρώπου.

Ὑπάρχει δηλαδὴ ἡ ὁρμὴ τῆς αὐτοσυντηρησίας, ἥτοι τῆς προσπαθείας πρὸς διατήρησιν ἑαυτοῦ ἐν τῇ ζωῇ καὶ πρὸς κτήσιν κύρους τινὸς καὶ ἐπιβολῆς ἐπὶ ἄλλων. Ἡ ὁρμὴ αὕτη, ἂν ἤθελε προαχθῇ πέρα ὁρίων τινῶν, καλεῖται ἐγωισμός.

Ἐτέρα ὁρμὴ εἶναι ἡ τῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν ἕτερον, ἡ τῆς αὐτομεταβολῆς χάριν αὐτοῦ, τῆς ἐνώσεως μὲ αὐτόν. Ἡ ὁρμὴ αὕτη, ἂν ἤθελεν ἐκδηλωθῇ εὐκρινῶς, εἶναι δυνατόν νὰ καλῇται ὁρμὴ πρὸς ἀγάπην κατὰ τὴν εὐρυτάτην ἔννοιαν τῆς λέξεως ταύτης, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιλαμβάνεται καὶ ὁ ἔρως.

Αἱ δύο αὗται καθ' ὁρμὴν τάσεις εἶναι ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλας. Ἄλλ' ἡ ἀντίθεσις αὕτη δὲν σημαίνει, ὅτι, ὑπαρχούσης τῆς μιᾶς, ἡ ἑτέρα ἐκλείπει ὅλως. Πρόκειται μᾶλλον περὶ ἀντιθέσεως, οἷα εἶναι ἡ ἀντίθεσις τῶν πόλων μαγνήτην. Ἀμφοτέρω οἱ πόλοι, θετικὸς καὶ ἀρνητικὸς, συνθέτουν τὸν μαγνήτην. Τοιαύτη ἀντίθεσις εἶναι καὶ ἡ τοῦ ἡμερονυκτίου, ἡ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, ἀποτελουμένου ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Κατὰ ταῦτα πᾶν πραγματικὸν διαφέρειν τοῦ ἀνθρώπου οὔτε ἀκραιφνῶς ἐγωιστικὸν εἶναι, οὔτε ἀκραιφνὲς προῖον ἀγάπης, ἀλλὰ σύνθετον ἐξ ἀμφοτέρων.

Πᾶν καθ' ὁρμὴν διαφέρειν ἀποβλέπει καὶ εἰς τὸ ἐγώ, ἐπομένως εἶναι καὶ ἰδιοφελές, φίλαντον. Ἰσχύει δὲ τοῦτο ὅχι μόνον περὶ τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν συντελεστῶν τοῦ διαφέροντος, δηλαδὴ περὶ τῆς αὐτοσυντηρησίας, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου, δηλαδὴ περὶ τῆς ἀγάπης, μάλιστα δὲ περὶ τῆς εἰδικῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία ὀνομάζεται ἔρως. Διότι τὸ διαφέρον, τοῦ ὁποίου κύριος συντελεστής εἶναι ἡ καθ' ὁρμὴν ἀγάπη, μάλιστα δὲ ὁ ἔρως, ἀποβλέπει εἰς τὴν ἱκανοποίησιν ὅχι μόνον τοῦ ἑτέρου, δηλαδὴ τοῦ ἀγαπωμένου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν αὐτοῦ τοῦτου τοῦ ἀγαπῶντος.

Ἄλλ' ὁ ἀνθρωπος φέρει ἐν ἑαυτῷ καὶ ἑτέραν παρὰ τὰς ὁρμάς, οὐχὶ παράγωγον, ἀλλ' αὐτοτελῆ, ἀρχήν, τὸ πνεῦμα. Περιλαμβάνει δὲ τοῦτο τὰ ἀκό-

1. Εἰδικῶς περὶ τῆς γενετησίου ὁρμῆς πραγματευόμεθα ἐν τῷ βιβλίῳ ἡμῶν: «Τὸ παιδαγωγικὸν πρόβλημα τῆς γενετησίου ὁρμῆς», ἔκδ. 2^α 1958, Βιβλιοπωλεῖον Ζωῆς.

λουθα: Αὐτοσυνειδησίαν, τὴν κυρίως βούλῃσιν, καθ' ἣν πράττει τις πρὸς ἐπίτευξιν σκοποῦ, ὅστις ἔχει τεθῆ ἔν ἐπιγνώσει, μάλιστα δὲ περιλαμβάνει τὸ πνεῦμα τὴν ἡθικὴν βούλῃσιν μὲ τὸ συναίσθημα εὐθύνης, περιλαμβάνει τὴν ἱκανότητα τοῦ μετανοεῖν, τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν θρησκευτικὴν πίστιν, τὴν ἱκανότητα πρὸς δημιουργίαν ἐπιστήμης, τέχνης, ἱστορίας κ.τ.τ. Τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ἀνωτάτη πτυχὴ τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχοντος ἀθλοῦ παράγοντος. Τῆς πτυχῆς δὲ ταύτης στεροῦνται τὰ ἄλογα ζῷα¹.

Παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἡ καθ' ὁρμὴν ἀγάπη, ἐπειδὴ μετ' αὐτῆς συνυπάρχουν ἀνώτεροι τοῦ πνεύματος ἀξίαι, εἶναι δυνατόν πολλάκις νὰ ἀνέλθῃ εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε νὰ εἶναι ἐντελῶς ἀπηλλαγμένη πάσης φιλαυτίας, μάλιστα δὲ καὶ παντελῶς ἐναντία πρὸς αὐτήν. Ἡ ἀνωτέρα αὕτη, πνεύματος πεπληρωμένη, ἀγάπη εἶναι ἡ « ἡθικὴ ἀγάπη », ἥτις δὲν πρέπει νὰ συγγέεται μὲ τὴν ἐρωτικὴν ἀγάπην, ἡ ὁποία συνήθως, τοῦλάχιστον κατ' ἀρχάς, δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη φιλαυτίας.

Ἡ ἀκραφνῆς δὲ φιλαυτία εἶναι γνώρισμα βίου, ὅστις στερεῖται πνεύματος, βίου, ὅστις δὲν κατευθύνεται, ὡς ὤφειλεν, ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ κλυδωνίζεται ἐν τῷ μέσῳ ὁρμικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες εἶναι ἐναντίαι πρὸς ἀλλήλας καί, ἀχαλινῶτοι οὔσαι, στασιάζουν. Οὕτως αἱ ὁρμαὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἀποβαίνουν ἐχθρिकाὶ πρὸς τὴν ζωήν. Ἰνα δὲ μὴ συμβαίῃ τοῦτο, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἀναγνωρίζεται ἀδιστακτικῶς ἡ ἀξία, ἣν ἔχουν αἱ ὁρμαὶ εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς.

Ἀλλ' ἵνα διατηρῇται ὁμαλὴ ἡ σχέσις τοῦ πνεύματος πρὸς τὰς ὁρμάς, εἶναι πρὸς τοῦτοις ἀναγκαῖον νὰ διατηρῇται ἄγρυπνος ὁ ἀγὼν πρὸς περιστολὴν αὐτῶν εἰς τὰ ἀναγκαῖα ὅρια· διότι ἄλλως αὗται προβαίνουν εἰς ἀκολασίαν. Ἀκοίμητος ὀφείλει νὰ εἶναι ὁ ἀγὼν κατὰ πάσης ὑποχωρήσεως, κατὰ παντὸς συμβιβασμοῦ πρὸς ἀπαιτήσεις ἐναντίας πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀξίας, αἵτινες πρέπει νὰ ἄρχουν. Ὁ ἄνθρωπος, ἂν μέλλῃ νὰ ἀναπτύσσεται εἰς ἀνωτέραν, πνευματικὴν, προσωπικότητα, ὀφείλει νὰ διατηρῇ εὐαίσθητον τὴν φωνὴν τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως καὶ νὰ ἀναπτύσῃ τὴν βούλῃσιν αὐτοῦ οὕτως, ὥστε νὰ κατανικᾷ ἀνοικεῖους πειρασμοὺς τῶν ὁρμῶν.

Ἐκ τῶν λεχθέντων καταφαίνεται ἡ μεγάλη σημασία, τὴν ὁποίαν ἔχει εἰς τὴν γένεσιν ἀνωτέρας προσωπικότητος, ἱκανοποίησις τῶν ὁρμῶν *σύμφωνος πρὸς τὰς ἀρχάς τοῦ πνεύματος*. Ἀπαραίτητος εἶναι ἁρμονικὴ διάπλασις τῶν πνευματικῶν, τῶν ψυχικῶν καὶ τῶν σωματικῶν λειτουργιῶν.

Τῆς μεγάλης δὲ ταύτης σημασίας, ἣν ἔχει ἡ ἁρμονικὴ αὕτη ἀνάπτυξις τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, λαμβανομένου ὡς ὄντος, τὸ ὁποῖον εἶναι πολύπτυχον, ὁρθὴν ἀντίληψιν εἶχον οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες.

1. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ πνεύματος πραγματευόμεθα εἰς τὰ βιβλία ἡμῶν 1) « Ὑλισμὸς καὶ σύγχρονος βιολογία καὶ ψυχολογία » καὶ 2) « Ἐπίτομος γενικὴ παιδαγωγικὴ ».

Μὲ τὴν γνωστὴν ἀξιοθαύμαστον διὰ τὸ κάλλος παραστατικότητα ἡ ἐλληνικὴ μυθολογία ἐξέφρασε συμβολικῶς διὰ τοῦ κενταύρου τὴν περίοδον ἐκείνην, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἔβαινον ἀπὸ τῆς βαρβαρότητος εἰς τὸν πολιτισμόν. Ὁ κένταυρος, ὃν φανταστικόν, εἶχεν ἄκρα καὶ κορμὸν ἵππου, θώρακα δὲ καὶ κεφαλὴν ἀνθρώπου. Καὶ ἡ καταφανὴς πλέον εἴσοδος εἰς περίοδον πολιτισμοῦ ἐξεφράσθη διὰ τοῦ σοφοῦ κενταύρου Χείρωνος, ὅστις ὑπῆρξε παιδαγωγὸς ἡρώων, π.χ. τοῦ Ἰάσονος καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, μάλιστα δὲ τοῦ θεοῦ τῆς ἱατρικῆς Ἀσκληπιοῦ, ὅστις παρὰ τοῦ Χείρωνος ἐδιδάχθη τὴν χρῆσιν τῶν ἱατρικῶν βοτάνων καὶ ἐν γένει τὴν ἱατρικὴν. Καὶ τὸ μὲν ἵππειον σῶμα συμβολίζει τὰς σωματικὰς λειτουργίας, ἡ δὲ κεφαλὴ τὰς πνευματικὰς, αἵτινες ἀμφοτέραι. ἦσαν ἀρμονικῶς συγκεχωνευμέναι εἰς τὸν Χείρωνα. Ἡ ἀρμονία δὲ αὕτη εἰκονίζεται λαμπρῶς ἐν ἀγγειογραφίᾳ τοῦ 6ου π.Χρ. αἰῶνος.

Ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης οὐχὶ πλέον συμβολικῶς, ἀλλὰ μὲ πλήρη, συνειδητὴν, σαφήνειαν ἐξέφρασε τὴν σημασίαν τῆς ἀρμονικῆς ἀναπτύξεως διὰ τῆς ῥήσεως « καλὸς κάγαθός ». Ὡς δὲ εἶναι γνωστόν, ἡ ῥῆσις αὕτη ἐσήμαινεν, ὅτι ὁρθὸν εἶναι νὰ διαπλάτῃ τις τὰ σωματικὰ ὄργανα καὶ τὰς σωματικὰς λειτουργίας ἐν ἀρμονίᾳ καὶ πρὸς ἀλλήλας (καλὸς) καὶ πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀπαιτήσεις (ἀγαθός).

Εἶναι δυνατόν δὲ νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνισμός καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ ἐπεδίωκε τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἰδεώδους τούτου.

Τεκμήριον δὲ τῆς παρακμῆς ἔκδηλον ὑπῆρξεν ὁ ἐκ τῆς συνειδήσεως ἀφανισμός τοῦ ἰδεώδους τούτου, ἡ κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν ὁρμῶν καὶ ἡ ἀπώθησις πνευματικῶν ἀξιών εἰς τὸ ἀσυνείδητον.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς παρακμῆς ἀχαλινώτου ἐκδηλώσεως τῶν ὁρμῶν κατὰ τὸν ψυχολογικὸν νόμον τῆς ἐναντιοδρομίας, τὸν ὁποῖον εὗρεν ὁ μέγας ἐξ Ἐφέσου σοφός, ὁ Ἡράκλειτος, καὶ κατὰ τὸν ὁποῖον, ἀφοῦ πρᾶγμα τι ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον, ἔπειτα βαθμυδὸν κατέρχεται καὶ παραχωρεῖ τὴν θέσιν του εἰς τὸ ἐναντίον, κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀκολασίας τῶν ὁρμῶν ἀρχίζει νὰ καταφαίνεται ἡ ἐναντία ῥοπή. Αἱ ἀπαντήσεις δηλαδὴ τοῦ πνεύματος προσπαθοῦν νὰ ἀνέλθουν εἰς τὴν συνείδησιν καὶ νὰ περιορίσουν τὰς ἐκ τῶν ὁρμῶν πηγαζούσας ἐπιθυμίας. Οὕτω π.χ. ὁ Πλωτίνος (204-270 μ.Χ.) ἀπεκάλει τὸ σῶμα ρυπαρὸν τοῦ πνεύματος κάλυμμα¹.

Ὁ Χριστιανισμός δὲ εὗρων τὸ τότε πεπολιτισμένον μέρος τῆς Εὐρώπης ἐν πνευματικῇ καταπτώσει, τὸ δὲ ἕτερον μέρος εἰσέτι ἡμιβάρβαρον, ἐπομένως ἀμφοτέρω κατεχόμενα ὑπὸ τῶν ὁρμῶν, ὁρθῶς ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῶν ἀπωθουμένων πνευματικῶν ἀπαιτήσεων καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ὁρμῶν. Ἀλλ' ὅμως οὗτος ἀνεγνώριζε τὰ δικαιώματα τῶν ὁρμῶν, ὥς ἐδείκνυε τὸ παράδειγμα τοῦ

1. Ἰδὲ Fr. Foerster, « Erziehung und Selbsterziehung », σ. 235.

Ἰδρυτοῦ, ὅστις ἐνεργῶς μετείχε τῆς ζωῆς καὶ ὥς πρὸς τὰς ἀδιαβλήτους τέρψεις αὐτῆς, ἐπιεικῶς δὲ ἔκρινε τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ ἐκάλει αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν. Ὑπενθυμίζομεν τὸ λεχθὲν ὑπ' Αὐτοῦ: «ὁ ἀναμάρτητος πρῶτος ἐπ' αὐτὴν τὸν λίθον βαλέτω». Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἠκολούθουν καὶ ἄλλοι ὁπαδοὶ Αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Τερτυλιανὸς (160-222 μ.Χρ.) ἐνόμιζεν, ὅτι τὸ σῶμα εἶναι τετιμημένον διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ ἀναστάσεως τῆς σαρκός. Ὅθεν δὲν πρόπει νὰ περιφρονῇται, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐγείρεται εἰς τὴν ἐξυψηρότησιν, εἰς τὴν συνεργασίαν ἐν τῷ βασιλείῳ τοῦ πνεύματος¹.

Μεταδιδομένη ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀπὸ τῆς κοιτίδος αὐτῆς εἰς τὸν ἐν πνευματικῇ παρακμῇ διατελοῦντα ἑλληνορωμαϊκὸν κόσμον καὶ εἰς τὴν λοιπὴν ἡμιβάρβαρον Εὐρώπην, ἀναγκαῖον ἦτο νὰ ἐξαίρη, ὥς εἵπομεν, τὴν σημασίαν τῶν πνευματικῶν ἀξιών, ἵνα οὕτω χάριν τοῦ πολιτισμοῦ περιορίζωνται αἱ ἐκ τῶν ὁρμῶν ἐπιθυμίαι. Ἀλλ' ἡ ἔξαρσις αὕτη πολλάκις ἐφθάνεν ἐκ παρανοήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρις ἀρνήσεως τῶν βιολογικῶν ὁρμῶν. Ὑπῆρξαν Χριστιανοί, οἵτινες παρενόουν τοιοιτοτρόπως τὸν Χριστιανισμόν.

Παρομοία δὲ παρανόσεις παρετηρήθη ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἀπὸ τοῦ δευτέρου τρίτου τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 20ῆς, ὅτε ἐν Μεγάλῃ Βρετανίᾳ ἐβασίλευεν ἡ Βικτωρία. Αὕτη ἐγεννήθη τὸ 1819, ἐβασίλευσε δὲ ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι τοῦ 1901. Κατὰ τὴν ἀρκετὰ μακροχρόνιον *βικτωριανὴν* κληθεῖσαν ταύτην ἐποχὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς βασιλείσεως ταύτης παρετηρήθη ἐν Εὐρώπῃ εὐρέως διαδεδομένη τόσον ὑπερβολικὴ αὐστηρότης ἡθῶν, ὥστε εἰς συναναστροφάς δὲν ἐπετρέπετο νὰ λέγεται μηδὲ πόρωθεν ὑποδηλοῦσα τὰ ἑρωτικὰ λέξεις. Καὶ εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐκράτει σεμνοτυφία, ἣτις εἶναι δυνατόν νὰ φέρῃ ψυχικὴν ταραχὴν.

Καὶ εἶναι μὲν βεβαίως ἀξιοκατάκριτος ἡ σεμνοτυφία, ἀλλὰ πολὺ χειρότερα εἶναι ἡ ἀναίδεια καὶ ἡ ἀναισχυντία, ἣτις εὐρέως κρατεῖ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν δύο τούτων ἄκρων ὑπάρχει τὸ ὀρθόν, ἡ αἰδὼς δηλαδή.

Γενικώτερον δὲ εἶναι δυνατόν νὰ εἴπωμεν, ὅτι, ἐφόσον μὲν τὸ κύρος τῶν Χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν ἦτο εὐρέως ἰσχυρόν, αἱ ὑπερβασίαι τῶν ὁρμῶν δὲν ἦσαν πολὺ αἰσθηταί. Ἀλλ' ἀφ' οὗτου τὸ κύρος τοῦτο ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ, ἀφ' οὗτου ἐν γένει ἡ θρησκευτικὴ πίστις ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ὕλισμοῦ ἤρχισε νὰ καταρρέῃ, αἱ μὲν ἐκ τῶν ὁρμῶν ἐπιθυμίαι καταλαμβάνουν τὴν συνείδησιν, πνευματικαὶ δὲ ἀξίαι μεγάλης προσοχῆς ἀξίαι ἀπωθοῦνται ἐξ αὐτῆς.

Δύο δὲ θεωρίαι τὰ μέγιστα συνετέλεσαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἰς εὐρεῖαν ἐξάπλωσιν *πρακτικοῦ* πρὸ πάντων ὕλισμοῦ καὶ ἐπομένως εἰς τὴν ἐν τῇ συνειδήσει ἐπικράτησιν τῶν ὁρμῶν. Ἡ μία τῶν θεωριῶν τούτων εἶναι

1. Fr. Foerster, ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι συγγράμματι.

ἡ κληθεῖσα δαρβίνειος, τῆς ὁποίας τὸ σημαντικώτερον, ἐπιστημονικῶς δὲ ἄκυρον, μέρος εἶναι ἡ μηχανικὴ ἐρμηνεία τῶν βιολογικῶν γεγονότων¹. Ἡ δὲ ἑτέρα εἶναι ἡ Φροϋνδική, καθ' ἣν ἐξ ἀπωθήσεων τῆς γενετησίου ὁρμῆς δι' ἐξαγνίσσεως προέρχονται τὰ δημιουργήματα τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Φροϋντ, μεγάλου ψυχιάτρου, ἐγεννήθη μὲν ἐκ τῆς ὁρθῆς παρατηρήσεως, ὅτι ψυχικαὶ ταραχαὶ πολλάκις προέρχονται ἐκ τῆς εἰς τὸ ἀσυνεῖδητον ἀπωθήσεως ἐπιθυμιῶν ἐκ τῆς γενετησίου ὁρμῆς προερχομένων — εἰς τοιαύτας δὲ πολλὰς ἀπωθήσεις παρεῖχεν ἡ ἐπὶ τῆς βικτωριανῆς ἐποχῆς κρατήσασα σεμινοτυφία — ὑπέπεσεν ὅμως εἰς τὸ ἁμάρτημα νὰ θελήσῃ νὰ ἀνέλθῃ εἰς γενικὴν θεωρίαν περὶ τῆς ζωῆς. Ἰσχυρίσθη δηλαδή, ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχογενεσις προέρχονται ἐξ ἀπωθήσεων τῶν ἐκ τῆς γενετησίου ὁρμῆς ἐπιθυμιῶν. Πρὸς δὲ τούτῳ, ὅτι εἶναι δυνατόν ἀπωθήσεις νὰ παράγουν σκόπιμον ἐνέργειαν πρὸ πάντων πρὸς δημιουργίαν τέχνης καὶ ἐπιστήμης. Ἐκ τῆς ἐνεργείας ταύτης ἀπαυθουμένης γενετησίου ὁρμῆς ἔρχονται εἰς φῶς ὡς ἀναπληρώματα αὐτῆς ἐξηγισμένα τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ.

Οὕτως ἡ ψυχολογικὴ αὕτη θεωρία θελήσασα νὰ ἀποβῇ γενικὴ περὶ τῆς ζωῆς θεωρία καὶ συνεπικουρον ἔχουσα τὴν γενικῶς κρατοῦσαν, ὑπὸ τῆς δαρβινείου δὲ θεωρίας σφόδρα ἐνισχυομένην, ὑλοφοροσύνην τῆς ἐποχῆς τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ὁρμῶν κατάληψιν τῆς συνειδήσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὴν ἀπάθησιν εὐγενεστάτων τοῦ πνεύματος ἐκφάνσεων, μάλιστα δὲ τῆς θρησκείας. Καὶ συνέβη τοῦτο παρὰ τὴν θέλησιν βέβαια τοῦ Φροϋντ, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ διδασκαλία ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς παρανοήσεις².

Ἐκ τῆς ἀπωθήσεως δὲ εἰς τὸ ἀσυνεῖδητον πνευματικῶν ἀξιῶν πηγάζουν κατὰ μέγα μέρος αἱ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ταραχαὶ καὶ δεινά.

« Δὲν εἶναι μὲν δυνατόν, λέγει ὁ Μονακόβ³, νὰ θέτῃ τις ἐξαίφνης ἐκποδὼν τὰς ὁρμὰς, ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ παιδαγωγῇ αὐτὰς οὕτως, ὥστε νὰ τὰς θέτῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του κ.τ.λ. Ἡ νίκη τοῦ Ἀμερικανισμοῦ, δηλαδή τῆς ὑπερβολικῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, εἶναι νίκη νηπιασμοῦ κ.τ.λ. Ἐλαβον πείραν εἰς υἱοὺς δισεκατομμυριούχων, ποῦ ὁδηγεῖ ἡ ἀπεριόριστος δυνατότης ἀπολαύσεων, ἡ διψῶσα ἀκατάπαυστον αὐξήσιν τῶν ἐρεθισμῶν μανία ἀπολαύσεων ὁδηγεῖ δηλαδή εἰς τὴν αὐτοκτονίαν. Ἐπὶ ἄλλου δὲ ἐδάφους ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἐγκλημα. Οἱ πτωχοὶ ἐρασιτέχναι τῆς ζωῆς κυνηγοῦν τὴν ἡδονὴν καὶ χάνουν τὴν χαρὰν ἀποφεύγουν τὸν ἀγῶνα καὶ πε-

1. Περὶ τῆς δαρβινείου θεωρίας πραγματευόμεθα ἐν τῷ βιβλίῳ ἡμῶν : « Ὑλισμὸς καὶ σύγχρονος βιολογία καὶ ψυχολογία ».

2. Ἴδε τὸ βιβλίον μου « Ψυχολογία τοῦ βάθους ».

3. Ἴδε Maria Waser, Begegnung am Abend, 1933, σελ. 231, 311, 316 καὶ ἄλλα. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ἡ Ἑλβετὶς ποιήτρια παρέχει λαμπρὰν βιογραφίαν, μάλιστα δὲ τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς ζωῆς, καὶ ἔκθεσιν τῆς περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἀντιλήψεως τοῦ Μονακόβ.

ριπύπτουν εἰς τὴν ἀδυναμίαν κ.τ.λ. Ἡ ῥοπή εἰς τὰς ἡδονὰς φρονεῖ τὴν ἀγάπην, ἡ φιλοδοξία τὼν πνίγει τὴν τιμὴν κ.τ.λ. »¹.

Ἀληθὲς εἶναι, ὥς εἵπομεν, ὅτι μετὰ τῶν ὁρμῶν συνυπάρχει εἰς τὸν ἀνθρώπον τὸ πνεῦμα. Ἵνα δὲ ὁ βίος ἀναπτύσσεται ὁμαλῶς, ἀναγκαῖον εἶναι πνεῦμα καὶ ὁρμαὶ νὰ συνεργάζωνται ἁρμονικῶς.

Ὅσοι ἄνθρωποι ἐπιδιώκουν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων αὐτῶν ἀπωθοῦντες τὰς ὁρμὰς καὶ ἀποφεύγοντες πᾶσαν ἐξ αὐτῶν τέρψιν, εἶναι δυνατὸν νὰ περιπίπτουν εἰς ψυχικὴν ταραχὴν, εἰς νεύρωσιν. Ὑπάρχουν δ' ὅμως ἄνθρωποι οὕτω πεπλασμένοι, ὥστε ἡ ἀνάπτυξις τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων νὰ βαίῃ ὁμαλῶς, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἀνάγκη πληρώσεως ὅλων τῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες προέρχονται ἐκ τῶν ὁρμῶν. Οὗτοι, οἵτινες εἶναι δλίγιστοι, εἶναι δυνατόν εὐκόλως νὰ ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τοὺς ἐκ τῶν ὁρμῶν ἐρεθισμούς. Ἀλλ' ἄλλοι, πολὺ περισσότεροι, ἐκ τῶν ὁποίων μερικοὶ καὶ εἰς στέρησιν ἐπαρκοῦς τροφῆς ὑποβάλλουν ἑαυτοὺς, δαπανοῦν μέγα ποσὸν ψυχικῆς ἐνεργείας, διὰ νὰ ἀπωθοῦν, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐκριζώσουν, καὶ τὰς εὐλογωτάτας τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ὁρμῶν. Τοῦτο δὲ φέρει ἀποτελέσματα οὐχὶ εὐχάριστα, οὐδὲ ὠφέλιμα. Διότι ὁ διὰ καταναλώσεως καθ' ὑπερβολὴν πολλῆς ψυχικῆς ἐνεργείας κατορθῶνων νὰ ἀρνήται εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ εὐλόγου καὶ ἀναγκαίας εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ψυχικῆς ὑγείας τέρψεως εἶναι εὐκολον νὰ ἀρνήται καὶ νὰ καταδικάζῃ αὐτὰς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Ἡ ἀρνήσις δὲ αὕτη εἶναι πολὺ εὐκολωτέρα τῆς ἀρνήσεως πρὸς ἑαυτὸν. Ἀνεπιγνώστως δὲ λίαν ἐνεργὸς εἶναι εἰς τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον ἀκατάπαυστος φθόνος, ἐκ τοῦ ὁποίου γεννᾶται ἡ ἐσφαλμένη γνώμη, ὅτι αἱ ἄνευ λόγου γεγόμεναι στερήσεις καὶ ἀποφυγὴ πάσης χαρᾶς καὶ πάσης τέρψεως εἶναι πράγματα εὐγενέστερα καὶ περισσότερον ἄξια νὰ ἐπιδιώκωνται παρὰ ἡ χαρὰ καὶ ἡ εὐφροσύνη, αἱ ὁποῖαι πηγάζουν ἐκ τῆς ἐλλόγου πληρώσεως τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ σώματος.

Τοιοτοτρόπως γεννᾶται οὐχὶ ἀναξία σημειώσεως ἀντιστροφή τῶν ἀξιῶν. Ἐκεῖνο μὲν δηλαδὴ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀγαθόν, ἐκλαμβάνεται ὡς κακόν, τὸ δὲ κακόν ὡς ἀγαθόν. Ἡ μὲν ἔλλογος πληρώσις τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ὁρμῶν δηλαδὴ, ἥτις εἶναι ἀγαθόν, ἐκλαμβάνεται ὡς κακόν, ἡ δὲ ἄνευ λόγου ἀποφυγὴ ἱκανοποιήσεως αὐτῶν, ἥτις εἶναι κακὸν πρᾶγμα, θεωρεῖται ἀγαθόν.

Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα ἀναγνωρίζει καὶ ἱκανοποιεῖ κατὰ τρόπον ἀδιάβλητον τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ὁρμῶν, διαθέτει ἑλευθέως μέγα ποσὸν ψυχικῆς ἐνεργείας, ὥστε νὰ δαπανᾷ αὐτὸ καὶ πέραν τοῦ ἰδικοῦ τοῦ ἐγὼ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων μετέχων ἐνεργῶς τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος δύναται νὰ ἀγαπᾷ τοὺς ἄλλους, ἐπειδὴ ἀγαπᾷ τὸν

1. Περὶ τοῦ πάθους τῆς φιλοδοξίας πραγματευόμεθα ἐν τῷ κεφαλαίῳ < Ἡ ἔννοια τῆς προσωπικότητος > τοῦ βιβλίου ἡμῶν < Ἐπίτομος γενικὴ παιδαγωγικὴ >, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη τὸ 1958.

ἑαυτὸν τοῦ *ὄλον*, δηλαδή ὡς ὄν, τὸ ὁποῖον ἔχει προτερήματα καὶ ἐλαττώματα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐκ σωματικῶν λειτουργιῶν καὶ ἀναγκῶν, ἐκ ψυχικῶν λειτουργιῶν καὶ ἐκ πνευματικῶν ἀπαιτήσεων.

Μόνον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος κατορθώνει νὰ διαγινώσκῃ καὶ ἀπεριφράστως νὰ ἀναγνωρίζῃ ὡς ἰδικά του ὄχι μόνον τὰ προτερήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλαττώματά του (τὰ ὁποῖα προσπαθεῖ νὰ διορθώσῃ), ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζει καὶ ἀγαπᾷ καὶ τὴν *σκιάν* του, εἶναι δυνατόν, χωρὶς νὰ περιπίπτῃ εἰς τὸν κίνδυνον ἀνεπιγνώστου προβολῆς τῶν ἐλαττωμάτων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους, νὰ συντρίβῃ τὰς ἐγωϊστικὰς του ροπὰς καὶ οὕτω νὰ ἀγαπᾷ καὶ τὸν πλησίον, τοῦ ὁποίου τὰ ἐλαττώματα κρίνει ἐπεικῶς, ὡς ἐπεικῶς κρίνει τὰ ἰδικά του¹. Τοῦτο δὲ βεβαίως δὲν σημαίνει, ὅτι τις ὀφείλει νὰ ἀφίνη ἀτιμώρητον τὸν ἕτερον, ἂν οὗτος ἁμαρτάνῃ.

Τοῦναντίον ὁ *ἀτόπως* ἀσκητεύων, ἀναγκαζόμενος, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, νὰ καταναλίσκῃ πάρα πολλὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν, διὰ νὰ ἀπωθῇ τὰς ἐκ τῶν ὁρμῶν ἐπιθυμίας, καὶ νὰ στρέφῃ ὑπὲρ τὸ δέον τὴν προσοχήν του εἰς μέρος μόνον τοῦ ἑαυτοῦ του, οὐχὶ εἰς ὄλον τὸν ἑαυτόν του, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀναγνωρίζῃ ἐλαττώματά του κρίνει τοὺς ἄλλους κατὰ προβολὴν ἀνεπιγνώστον ὑπὸ τὴν ἐπὶ ἥρειαν φθόνου. Ὁ ἄνθρωπος ἄρα οὗτος δὲν δύναται νὰ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον εἰλικρινῶς.

Ὅμοια, εἰς βαθμὸν μάλιστα πολὺ μεγαλύτερον, συμβαίνουν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ ζωὴν ἀπολαύσεων, ζώην, ἣ ὁποία διορίζεται ὑπὸ τῶν ὁρμῶν, αἱ ὁποῖαι παρ' αὐτῷ οὐδένα περιορισμὸν ὑφίστανται ἐκ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ πνεύματος, αἵτινες ἀπωθοῦνται. Καὶ οὗτος ἔχει τὴν προσοχήν του ἐστραμμένην ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὸν ἑαυτόν του, μᾶλλον δὲ εἰς μέρος τοῦ ἑαυτοῦ του, δηλαδή εἰς τὰς βιοτικὰς ὁρμὰς, αἵτινες οὕτω γίνονται ἐγωϊστικάι. Διὰ τοῦτο καὶ οὗτος ἀδυνατεῖ νὰ μετέχῃ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἀδυνατεῖ νὰ πράττῃ ὑπὲρ τῶν ἄλλων, δὲν δύναται νὰ ἀγαπᾷ γνησίως· ἂν δέ ποτε αἱ ἀχαλίνωτοι ἀπαιτήσεις τῶν ὁρμῶν ἤθελον κινδυνεύει νὰ μένουν ἀνικανοποίητοι, οὐδένα δισταγμὸν ἔχει οὗτος νὰ βλάβῃ θετικῶς τὴν κοινωνίαν. Ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος εἶναι δυνατόν νὰ ἀποβαίῃ τὸ χεῖριστον τῶν ἐμβίων ὄντων, τοιοῦτος, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπεται νὰ συγκρίνεται μὴδὲ μὲ τὸ ἀγριώτατον τῶν θηρίων. Εἶναι δὲ μάλιστα δίκαιον νὰ θεωρῇται ὕβρις καὶ πρὸς τοιοῦτο θηρίον ἡ ἀπόδοσις τοῦ δνόματος αὐτοῦ εἰς τοιοῦτον ἄνθρωπον. Διότι τοῦ μὲν θηρίου ἡ ἀγριότης ἐκδηλώνεται, ὅσῳ εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἱκανοποιηθῇ τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρησίας. Τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἡ ἀγριότης πολλάκις οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ὁρμὴν τῆς αὐτοσυντηρησίας, ἐπι-

1. Περί τῆς ἀγάπης πρὸς ἑαυτόν καὶ πρὸς τὸν πλησίον παραπέμπομεν εἰς σχετικὴν μελέτην ἡμῶν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ περιοδικὸν « Ἀκτίνας », τευχ. 180, Ἀπρίλιος 1957.

νοοῦνται δὲ ὑπ' αὐτοῦ μέσα βασανισμοῦ τοῦ θύματος, τὰ ὅποια οὐδέποτε μεταχειρίζεται οὐδὲ τὸ ἀγριώτατον τῶν θηρίων.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἔρις, ἣτις πηγάζει ἐκ τῆς δυσαρμονίας τῶν ὁρμῶν πρὸς τὸ πνεῦμα, παρατηρεῖται δὲ εἰς μέγαν ἀριθμὸν πεπολιτισμένων ἀνθρώπων σήμερον, ἔχει ἐπακολούθημα, ὥς συνάγεται ἐκ τῶν λεχθέντων, τὴν κατανάλωσιν ψυχικῆς ἐνεργείας, ἣτις ἔπρεπε νὰ δαπανᾷται χάριν τῆς ὁμαλῆς ἀναπτύξεως ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων. Ἄν δὲ ἄνθρωπός τις προσπαθῇ νὰ ἐπιτύχη τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην διὰ τῆς καταστροφῆς μέρους τῆς φύσεως αὐτοῦ, ἡ ζωτικὴ αὐτοῦ δύναμις μειοῦται καὶ ἡ ἀνάπτυξις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ὁμαλὴ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ ὑγείαν.

Αἱ ὁρμαὶ εἶναι ἡ πηγὴ ζωτικῆς δυνάμεως, εἶναι δεσμός, ὁ ὁποῖος συνδέει τὴν ζωὴν τοῦ ατόμου μὲ τὴν ζωὴν τῆς Φυλῆς, εἶναι ἀφετηρία, ἐκ τῆς ὁποίας ὁρμῶνται ἀξιόλογα συναισθήματα συνυπόθεσις μετ' ἄλλων ἀνθρώπων καὶ τροφή, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ζωὴ τῆς ὁμάδος συντηρεῖ τὴν ζωὴν τῶν ατόμων.

Ἄλλ' ὁρμαὶ καθ' ἑαυτὰς εἶναι ἀνίσχυροὶ πρὸ τῶν δυνάμεων τῆς Φύσεως, πρὸ τῶν δυνάμεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν ἐντὸς τοῦ ἑαυτοῦ μας, καὶ ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὸ περιβάλλον τῆς ἑξω Φύσεως. Ἡ διάνοια δὲ εἶναι δυνατόν νὰ ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὰ δεσμά, τὰ ὅποια ἐπιβάλλουν αἱ δυνάμεις αὗται τῆς Φύσεως εὐρίσκουσα διὰ κριτικῆς ἐρευνῆς τοὺς ἀκραιφνεῖς βιολογικοὺς σκοποὺς, πρὸς τοὺς ὁποίους τείνουν αἱ μᾶλλον ἢ ἥτιον τυφλαὶ ὁρμαί. Ἡ διάνοια ὅμως καθ' ἑαυτήν, ἂν δὲν κατευθύνεται δηλαδὴ ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων τοῦ πνεύματος ἀρχῶν εἰς τὸ κριτικὸν αὐτῆς ἔργον, εἶναι δυνατόν νὰ ἀποβαίῃ καταστρεπτικὴ καὶ νὰ γεννᾷ κυνισμόν. Ἡ διάνοια καθ' ἑαυτήν εἶναι δυνατόν, γινομένη ὄργανον τῶν ὁρμῶν, νὰ ἐξευρίσκη τρόπους ἀτελεστικότητος ἱκανοποιήσεως, ἱκανοποιήσεως πάντοτε προσωρινῆς, τῶν ἀκορέστων ὁρμῶν, αἵτινες οὕτως εἶναι καταδικασμέναι εἰς ἔργον Δαναίδων. Κατὰ τοῦ κυνισμοῦ τοῦτου ἀντιδρᾷ τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἀποδίδει γενικὴν σημασίαν εἰς τὰς ἐκ τῶν ὁρμῶν πηγαζούσας θυμικὰς κινήσεις καὶ τοιουτοτρόπως ἀπαλλάσσει αὐτὰς ἀπὸ τὸν ἑλεγχον ψυχῆς, ἀποκεχωρισμένης τοῦ πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο νοσηρῶς δρώσης διανοίας.

Ἄν δὲ οὕτως ἡ διάνοια κατευθύνεται ὑπὸ τοῦ πνεύματος, προάγει τὸν καθαρμὸν τῶν ὁρμῶν ἀπὸ τὴν ἀναισχυντίαν καὶ τὴν ἀσπλαγχνίαν καὶ τὴν ἀγριότητα καὶ ἐξασφαλίζει αὐτὰς ἀπὸ τὴν ἐξάρτησιν ἐκ τυχαίων περιστάσεων.

Αἱ μὲν ὁρμαὶ παρέχουν τὴν δύναμιν, ἡ διάνοια τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ δύναμις στρέφεται εἰς σκοποὺς ποθητούς, τὸ δὲ πνεῦμα ὑπαγορεύει ἀνιδιοτελεῖ χρησιν τῆς δυνάμεως, χρησιν, ἡ ὁποία διέπεται ὑπὸ γενικῶν ἀρχῶν.

Ὅθεν ὁρμαί, διάνοια καὶ πνεῦμα βοηθοῦνται ἀμοιβαίως, ἂν εἶναι δυνατόν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἀναπτύσσωνται ὁμαλῶς, ἀκέραιαι. Ἄλλ' ἂν τι τού-

των ἤθελεν ἐκφυλισθῇ, πάσχει ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ δηλητηριάζεται καὶ τὰ τρία. Ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τῶν τριῶν ἢ ἀνάπτυξις νὰ συμβαδίζῃ. Ἵνα δὲ ἀνέλθουν εἰς τὸ ἀνώτατον δυνατὸν ὄριον ἀναπτύξεως, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ζῇ τις οὐχὶ μόνος, ἀλλ' ἐν κοινωνίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἀνάπτυξις δὲν παρακωλύεται, οὐδ' ἐκτρέπεται εἰς σφαλερὰς ὁδοὺς.

Εὐνόητος εἶναι ἐκ τῶν λεχθέντων ἡ σημασία, ἣν ἔχει εἰς τὴν ὑγιᾶ ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος ἡ ἔλλογος ἱκανοποίησις τῶν ὁρμῶν, αἵτινες εἶναι ἀμέσως συνδεδεμένοι μετ' τὴν ὕλην τοῦ σώματος. Συντελεῖται δὲ αὕτη διὰ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα παρέχει ἡ ἐπιστήμη τῆς ὑγιεινῆς τοῦ σώματος καὶ ἡ ἐπιστήμη τῆς ὑγιεινῆς τῆς ψυχῆς. Τὰ διδάγματα τούτων ὀφείλει νὰ ἀκολουθῇ ἡ ἀγωγή ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, μᾶλλον δὲ πιθανῶς ἀπὸ τῆς κνήσεως.

Ὅρθως δὲ συντελουμένη ἀγωγή διαπλάσσει τὸ σῶμα τοιοῦτοτρόπως, ὥστε τοῦτο σὺν τῷ χρόνῳ γίνεται τελειότερα ἔκφρασις ὁμαλῶς ἀναπτυσσομένου πνεύματος, ὡραία αἰσθητὴ εἰκὼν καὶ σύμβολον αὐτοῦ :

Χειρονομίαι, μορφασμοί, βλέμμα, τόνος φωνῆς, γραμμαὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος, βάδισμα, τρόπος καθίσσεως, ἂν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁμαλή, γίνονται τοιαῦτα, ὥστε ὀδηγοῦν ἀμέσως τὸν βλέποντα εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἀνθρωπον, εἰς τὸ διέπον τὴν ζωὴν αὐτοῦ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἀγωνίζεται καθ' ὅλην τὴν ζωὴν νὰ διαπλάτῃ τὴν ὕλην συμφῶνως πρὸς ἰδικὰς του ἀρχάς, ἵνα αὕτη, οὕτω διαπλαττομένη, ἀνυψῶν τὸν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν βλέποντα εἰς τὸ αἰώνιον βασίλειον τῶν ἰδεῶν, εἰς τὴν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν. Τὴν γένεσιν τοιαύτης προσωπικότητος ὀφείλει νὰ ἐπιδιώκῃ ἡ ἀγωγή.

Ἡ ἀντίληψις δὲ περὶ τοιαύτης προσωπικότητος ἤθελε γίνεαι ἐναργεστερά, ἂν ἡθέλομεν παραθέσει τὰς γνώμας δύο ἐπιφανῶν Κινέζων. Αὗται ἔχουν ὡς ἀκολούθως :

Ὁ Lao-tse, μία τῶν μεγίστων προσωπικοτήτων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἔλεγεν : « Εἶναι δυνατὸν νὰ νικᾷ τις, χωρὶς νὰ ἀγωνίζεται, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκτᾷ τις τὴν ὑπακοὴν ἄλλων, χωρὶς νὰ διατάσῃ, νὰ ἐλκύῃ ἄλλους πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, χωρὶς νὰ καλῇ αὐτούς, νὰ ἐπιδοῇ ἐπὶ ἄλλων, χωρὶς νὰ πράττῃ ». Πῶς ἔρα γε ἐπιτυγχάνονται πάντα ταῦτα ; Ἀναμφιβόλως διὰ τῆς ἀνόδου εἰς ὑψίστην τελειότητα. Τοιαύτη δὲ ἀνοδος, εὐνόητον εἶναι, ὅτι προϋποθέτει μεγίστην, πρὸ πάντων ἐσωτερικὴν, ἐνεργητικότητα, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτυγχάνεται ἀπόλυτος ἁρμονία ὁρμῶν καὶ πνεύματος.

Τὸν τελειῶς δὲ ἀνεπτυγμένον ἀνθρωπον ὁ ἕτερος Κινέζος σοφός, ὁ Liü yü, περιγράφει ὡς ἀκολούθως : « Οἱ εἰς ὑψιστον βαθμὸν τέλειοι ἀνθρωποι ὁμοιάζουν διὰ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀρετῆς αὐτῶν μετ' τὴν Γῆν διὰ τοῦ ὕψους καὶ τῆς λάμψεως αὐτῆς ὁμοιάζουν μετ' τὸν Οὐρανόν διὰ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς διαρκείας αὐτῆς ὁμοιάζουν μετ' τὸν ᾠόνον καὶ μετ' τὸν χρόνον, οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν ὄρια. Ὅστις ζῇ ἐν τῇ ἑξαισίᾳ ταύτῃ τελειότητι, δὲν δεικνύει τὸν ἑαυ-

τόν του καὶ ὅμως ἀποκαλύπτεται, ὥς ἡ Γῆ, διὰ τῆς εὐεργετικότητός του δὲν κινεῖται καὶ ὅμως ἐπιφέρει, ὥς ὁ Οὐρανός, πολλὴν μεταβολήν· δὲν πράττει καὶ ὅμως φέρει, ὥς ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, τὰ ἔργα αὐτοῦ εἰς τὴν ὑφίστην τελείωσιν. Μόνον τοιοῦτος ἄνθρωπος εἶναι ἄξιος νὰ κατέχη τὴν ὑφίστην αὐθεντικὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ διατάσῃ ἀνθρώπους ».

Λαμβανομένης ὑπ' ὅσιν τῆς νοσηρᾶς ἐξωστρεφείας τῆς συνειδήσεως, τῆς νοσηρᾶς πολυασχολίας καὶ βουλιμίας πρὸς ἐξωτερικὰς ἀπολαύσεις, ἥτις σήμερον κατέχει μέγιστον μέρος τῶν πεπολιτισμένων λευκῶν, ἡ κινεζικὴ αὕτη ἀντίληψις, ἥτις, ὥς εἵπομεν, προϋποθέτει μεγίστην, πρὸ πάντων ἐσωτερικὴν, ἐνεργητικότητα, εἶναι διδακτικωτάτη. Ἡ συνεχὴς πολυασχολία καὶ ἔκδοσις εἰς ἐξωτερικὰς ἀπολαύσεις εἶναι τεκμήριον ἐσωτερικῆς διαστάσεως, δυσαρμονίας ὁρμῶν καὶ πνεύματος, εἶναι τεκμήριον νευρώσεως.

Ἰδεώδεις προσωπικότητες¹, ἐν αἷς δηλαδὴ ἀρμονικῶς εἶναι ἀνεπτυγμέναι ὁρμαὶ καὶ πνεῦμα, ὑπάρχουν καὶ εἰς τὴν σημερινήν, σφόδρα τεταραγμένην ἐποχὴν. Θὰ παραθέσωμεν παράδειγμα συγκεκριμένον εἰλημμένον ἐκ τῆς προσωπικῆς ἡμῶν πείρας.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1916 μετέβην εἰς Ζυρίχην τῆς Ἑλβετίας, ἵνα ὡς ὑπότροφος τοῦ ἄθλου Ὁθωνος καὶ Ἀθηνᾶς Σταθάτου σπουδάσω παιδαγωγικὰ καὶ φιλοσοφικά. Μετὰ τὴν ἐγγραφὴν μου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, τὸ 1917, ἐπειδὴ πάσχω ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας χρονίαν φλεβίτιδα, ἐπεσκέφθην χάριν ἐξετάσεως τοῦ νοσήματός μου τὴν παθολογικὴν, τὴν χειρουργικὴν κλινικὴν καὶ τὸ νευρολογικὸν ἱνστιτούτον τοῦ Πανεπιστημίου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο διηύθυνεν ὁ μνημονευθεὶς ἀνωτέρω μέγας ἐρευνήτης τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος, Ρῶσσος τὴν καταγωγὴν, Constantin von Monakow, ἑτακτὸς καθηγητὴς τῆς νευρολογίας, ὅστις δαπανῶν ἐξ ἰδίων προήγαγε τὸ ἱνστιτούτον τοῦτο, κληθὲν ἐγκεφαλοανατομικόν, εἰς τὸ τελειότατον καὶ πλουσιώτατον εἰς τὸ εἶδος του τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, προσήρτησε δὲ εἰς αὐτὸ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαν νευρολογικὴν πολυκλινικὴν. Μὲ ἐξήτασεν ὁ ἐπιμελητὴς τοῦ

1. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς προσωπικότητος πραγματευόμεθα ἐν τῷ βιβλίῳ ἡμῶν < Ἐπίτομος γενικὴ παιδαγωγικὴ > 1958. Εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι τις μονομερῶς ἄξιος λόγου ἐπιστήμων, ἄξιος λόγου ποιητῆς, ἐρμηνευτῆς τῆς Ἀγίας Γραφῆς, λογοτέχνης, στρατηγός κ.λ.π., ἀλλ' ἀνάξιος νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα < Προσωπικότης >. Καὶ ἀπλούς δὲ τοῦναντίον ὁδοκαθαριστὴς εἶναι δυνατόν νὰ φέρῃ ἐπαξίως τὸ ὄνομα τοῦτο. Ἐπιστήμων, λογοτέχνης κλπ. εἶναι εὐτυχῶς πολλάκις δυνατόν νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ μέγας ἐπιστήμων καὶ προσωπικότης. Ἀλλ' ἂν δὲν συνυπάρχουν καὶ τὰ δύο, βέβαιον πρέπει νὰ θεωρῇται, ὅτι, ὀρθῶς χρονόμενος, φέρεῖ εἰς τὴν κοινωνίαν ἀσυγκρίτως περισσότερας βλάβας παρὰ ὠφελείας ὁ μονομερῶς ἄξιος ἐπιστήμων, λογοτέχνης κ.λ.π. Ἐπιπολαία ὅμως κρίσις, ἥτις εἶναι ἡ συνήθης, δὲν κάμνει τὴν διάκρισιν ταύτην. Καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις ἐγκωμιάζονται ἐπὶ μεγάλῃ κοινωνικῇ βλάβῃ ἀνάξιοι ἐγκωμίων λογοτέχναι, ἐπιστήμονες κτ. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο τεκμήριον ἠθικῆς καταπτώσεως.

ἰνστιτούτου, ὅστις μοὶ εἶπεν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ νευρικοῦ νοσήματος κ.τ.λ. Ἀφοῦ τὸν ἠὐχαρίστησα, παρεκάλεσα νὰ μὲ εἰσαγάγῃ εἰς τὸν Καθηγητὴν, ὅστις ἐρωτηθεὶς ἐπέτρεψε τὴν εἰσαγωγὴν. Εὐθύς, ὡς προσέβλεψα αὐτόν, ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν μου, ὅτι τοιοῦτον ἄνδρα εἶχεν πιθανῶς ὑπ' ὄψει τοῦ Ὁ Φειδίας, ὅτε ἔπλαττε τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἄγαλμα τοῦ Διός. — « ὁ ἐπιμελητὴς μου εἶναι ἄριστος ἱατρός, εἰπέ μοι ὁ Μονακῶβ, εἶναι περιττὸν νὰ σᾶς ἐξετάσω ἐγώ, κ.τ.λ. ». — « Εὐχαριστῶ, ἀπήντησα, ἀλλ' ἐπεθύμουν νὰ Σᾶς γνωρίσω καὶ προσωπικῶς διότι ἡ ἀρίστη περὶ ὑμῶν φήμη ἔχει φθάσει καὶ μέχρις ἐμοῦ ». — « Εἴσθε ἀλλοδαπός; ». — « Naί, εἰμαι Ἑλλήν ». — « Καθίσατε ». Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν συνομιλίαν προσεπάθησα νὰ ἐκμαιεύσω τὴν ἀντίληψίν του περὶ τῶν μεγάλων μεταφυσικῶν προβλημάτων. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς συνομιλίας μὲ ἐρωτᾷ : « Πιστεύετε, Κύριε εἰς Θεόν; ». — « Τὸ περὶ Θεοῦ πρόβλημα, Κύριε Καθηγητά, ἀπήντησα, μὲ ἀπασχολεῖ ζωηρότατα καὶ μὲ κρατεῖ εἰς μεγάλην ἀνησυχίαν ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 15 ἐτῶν. Μέχρι δὲ σήμερον δὲν κατῴρθωσα νὰ τὸ λύσω ». — « Φροντίσατε νὰ τὸ λύσετε ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον, μοὶ εἶπε, καὶ δὴ θετικῶς (und zwar positiv) ».

Ἐτέρα ἀξία λόγου ἐρώτησις ἦτο ἡ ἀκόλουθος : « Εἴσθε ἐγγαμος ἢ ἀγαμος; ». — « Ἄγαμος ». — « Ποίᾳς ἡλικίας εἴσθε; ». — « Τριάκοντα καὶ δύο ἐτῶν ». — « Ἐπρεπε νὰ εἴχετε ἤδη νυμφευθῇ καὶ νὰ ἔχετε ἀποκτήσῃ τέκνα ».

Ἀμφότεραι αἱ γνώμαι αὗται τοῦ ἀνδρὸς τούτου μοὶ ἔχουν κάμει βαθυτάτην ἐντύπωσιν καὶ μὲ ὠφέλησαν σημαντικῶς. Καὶ εὐκόλως συνάγεται νῦν τὸ διδάγμα, ὅτι οἱ ἱατροὶ πρὸ πάντων ὀφείλουν νὰ δίδουν τὸ παράδειγμα ἐγκαίρως συναπτομένου γάμου καὶ ὁμαλοῦ ἐγγάμου καὶ ἐντέκνου βίου.

Παραθέτομεν νῦν ἐν μεταφράσει χωρίον τοῦ μνημονευθέντος βιβλίου τῆς ἐλβετίδος ποιητρίας Maria Waser « Begegnung am Abend », ἀναφερόμενον εἰς τὸ τέρμα τῆς ζωῆς τοῦ Μονακῶβ :

« Ἐφ' ὅσον ἡ σύζυγος ἦτο πλησίον αὐτοῦ¹, ἡ ζωὴ του ἦτο φαιδρά, σχεδὸν ῥεμβώδης. Ὁδοιπορία, ὡσάν ὁδοιπορία ἐπὶ ἀγροῦ ἡλιολούστου γεμάτου ἀπὸ δέματα στάχων. Ἀφοῦ δὲ τὸν ἀφήκεν ἡ σύζυγος, ἔγινεν αὕτη ὁδοιπορία σιωπηρὰ πρὸς τὴν κορυφὴν : στενὴ ὁδὸς διὰ μέσου λεπτοῦ λάμποντος ἀέρος μὲ θέας πρὸς τὰ περίξ πάντοτε εὐρυτέρας, μὲ συνεχῶς εὐρυτέρους ὁρίζοντας· τέλος δὲ ἡ ὁδὸς αὕτη — καθὼς πᾶσα ἀληθινὴ ὁδὸς πρὸς τὴν κορυφὴν — κατέληξεν εἰς τόπον κείμενον μακρὰν τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸν ὁποῖον ὤφειλε νὰ φθάσῃ σύμφωνα μὲ θεῖον προορισμόν ».

« Τώρα, λέγει ὁ Μονακῶβ, ἔχουν πέσει ἀπὸ ἐπάνω μου ὅλα, ὅσα μοῦ εἶχον προσδοθῇ ἔξωθεν. Ἐπάγγελμα, ὄνομα, τίτλοι, τιμαὶ — ἅς μὴ ἐξετασθῇ, ἂν ἐπαξίως ἢ ἀνάξίως — ὅλα ἔχουν χάσει τὴν ἀξίαν των καὶ ἀπομένω πλέον

1. Αὕτη ἀπέθανε τῇ 19 Νοεμβρίου 1929, ὁ δὲ Monakow ἐν ἔτος βραδύτερον, τῇ 19 Ὀκτωβρίου 1930. Ἐγεννήθη δὲ οὗτος τῇ 4 Νοεμβρίου 1953 ἐν Ρωσίᾳ.

μόνος ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὁ γέρων Κώστας· ὅλα δὲ τώρα φαίνονται ἐνιαῖα καὶ παντελῶς ἔλλογα· διότι εἴτε ὁ μικρὸς Κώστας, εἴτε ὁ γέρων Κώστας — ὅλα, ὅσα οὗτος ἔχει πράξει, ἀπέβλεπον μόνον εἰς τὸ ἓν, εἰς τὸ θαῦμα τοῦτο, εἰς τὴν ζωὴν. Εἴτε δὲ σήμερον, εἴτε αὔριον μέλλω νὰ ἀπέλθω, εἶμαι ἔτοιμος. Ἄλλ' αἰσθάνομαι χαρὰν διὰ πᾶσαν ἡμέραν· διότι διαπύρως ἀγαπῶ αὐτὴν τὴν ζωὴν ».

Ἐκδηλώνεται διὰ τῶν λόγων τούτων θαυμασία ἁρμονία ἀναπτύξεως πασῶν τῶν πτυχῶν τοῦ ἀνθρώπου, τῆς σωματικῆς, τῆς ψυχικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς. Ἐντεῦθεν ἐπήγαγεν ἡ θεοσπεσία ἐκείνη τοῦ γήρατος ἱλαρότης, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀποκαλύπτεται εὐρωστος ἡ βίωσις τῆς δόλότητος τῆς ζωῆς, νόημα αὐτῆς τῷ ὄντι ἀνώτερον, πνευματικόν. Οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ πικρίαι τῆς ζωῆς, αἱ τιμαί, τὰ ἀξιώματα, πάντα ἐν γένει τὰ ἐπὶ μέρους μοιραῖα γεγονότα ὑποχωροῦν ὡς ἀπλᾶ σύμβολα ἐν τῷ ἀνωτέρῳ, πνευματικῷ, νοήματι τῆς ζωῆς.

Ὀλίγοι ἄνθρωποι ἐκ τῶν πεπολιτισμένων, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἰδικήν μας ἐποχὴν, ἀνέρχονται εἰς τὴν ἱλαρότητα ταύτην. Οἱ πλεῖστοι διὰ λόγους ἐσωτερικοῦς καὶ ἐξωτερικοῦς δὲν ἔχουν τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀπολαύσουν ὠρίμων τῶν καρπῶν τῆς δόλότητος τῆς ζωῆς. Καταστρέφονται οὗτοι καὶ σήπονται εἰς δυσθυμίαν, εἰς πικρίαν καὶ εἰς νόσους, τέλος δὲ εἰς θάνατον, ὅστις γίνεται δεκτὸς μὲ ἀγανάκτησιν.

Πολλοὶ δὲ καὶ πολλαὶ εἶναι σήμερον ἰδίᾳ ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν καλουμένην ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν, οἵτινες, ἥδη ἡλικιωμένοι ἢ καὶ γέροντες ἢ γραῖαι ὄντες, ἐκδηλώνουν τὴν κρατοῦσαν ἐντὸς τοῦ ἑαυτοῦ των δυσαρμονίαν διὰ παρὰ φύσιν ἐμμόνων προσπαθειῶν πρὸς μεταβολὴν τῆς ἐσπέρας τῆς ζωῆς εἰς πρωτὴν¹, διὰ δοξομανίας καὶ χρηματομανίας, δι' ἀναξιοπρεποῦς ἔρωτικῆς διαγωγῆς, διὰ φθόνου πρὸς τοὺς νέους καὶ τὰς νέας ἀπλῶς καὶ μόνον, ἐπειδὴ εἶναι νέοι ἢ ἐπειδὴ, ἂν εἶναι ὁμότεχνοι, παρέχουν ἐλπίδας περὶ σπουδαίου μέλλοντος. Τούτους δὲ δυστυχῶς πολλὰκις κατορθώνουν νὰ ἐξολοθρεύσουν.

Διανύομεν, ὡς εἴπομεν, ἀπὸ δύο καὶ πλέον ἑκατονταετηρίδων μίαν τῶν κρισιμωτάτων, εἰς λόγον ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ, περίοδον τῆς ἱστορίας. Ἐκ τῶν κυρίων φορέων τῆς κρίσεως εἶναι πολλοὶ ἡγέται καὶ ἡγέτιδες πάσης φύσεως. Τῆς πανοικουμενικῆς νευρώσεως, περὶ τῆς ὁποίας κάμνει λόγον ὁ Μονακὼβ καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες, αἷτιον κύριον εἶναι ἡ ἐκ τῆς συ-

1. Νέος διαρκῶς δὲν εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις μιμεῖται τὴν διαγωγὴν τῶν νέων καὶ ζητεῖ νὰ παγιώσῃ αὐτήν· ἀλλ' ὅστις ἐν ἐκάστη περιόδῳ τῆς ζωῆς εἶναι γνήσιος καὶ ζωντανός· διότι γνησίως φερόμενος παρέχει τῷ ὄντι κατὰ τὸν ἰδικόν του τρόπον ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ νεάζειν· εὐφροσύνην διὰ τὴν μηδέποτε λήγουσαν γένεσιν, σύντονον δύναμιν, τὴν ὁποίαν δίδει καθ' ἑκάστην ἡλικίαν ὁ ἀγὼν πρὸς νέα προβλήματα, εὐδαιμονίαν, τὴν ὁποίαν παρέχει ἡ χρῆσις νέων δυνατοτήτων πρὸς δρᾶσιν σύμφωνον μὲ τὴν ἐκάστοτε ἡλικίαν. Τοῦτο εἶναι τὸ νόημα τῆς αἰωνίου νεότητος.

νειδήσεως ἐνηλίκων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πλείστων ἐξαφάνισις σταθερῶς ὀδηγοῦντος πνευματικοῦ νοήματος τῆς ζωῆς. Τὸ νόημα τοῦτο πολὺ εὐρύτερον ἢ σήμερον ἔδιδεν ἄλλοτε ἡ θρησκευτικὴ πίστις, πνευματικὴ ἀξία σπουδαιότητι. Παρατηρεῖται ἀπὸ πολλοῦ εὐρῶς διαδεδομένη εἰδωλολατρεία. Πράγματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχετικὴν ἀξίαν, προσορισμὸς τῶν ὁποίων εἶναι ἔλλογος ἱκανοποίησις τῶν ὁρμῶν, οἷα π.χ. εἶναι τὸ χρῆμα, ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἀναγνωρίσεως ἀγαθῶν πράξεων, ὁ ἔρως ἢ καὶ εὐγενέστερα τούτων, ἡ τέχνη δηλαδή, ἡ ψυχρὰ ἐπιστήμη κλπ., ἐκλαμβάνονται ὡς ἔχοντα ἀπόλυτον ἀξίαν. Οὕτω δὲ ἀνυψοῦνται ταῦτα καὶ ὅπ' ἀνθρώπων, ὅτινες ἔχουσι προχωρήσει πολὺ κατὰ τὴν ἡλικίαν, εἰς τὸν θρόνον τοῦ μόνου ὄντος, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀξίαν ἀπόλυτον, δηλαδή τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ Θεὸς ἐκθρονιζόμενος ἡ ἀπωθεῖται εἰς τὸ ἀσυνεῖδητον ὡς συνέβη μὲ τὸν Νίτσε, ἡ ὑποβιβάζεται φαρισαῖσιν εἰς ὄργανον τῶν θεοποιουμένων τούτων εἰδώλων, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιδιώκεται ἡ εὖρεσις μέσων ἱκανοποιήσεως αὐτῶν, ἥτις ὅμως τελικῶς δὲν ἐπέρχεται· διότι, ὡς εἵπομεν, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ εἶδωλα ταῦτα, ἄνευ δηλαδή πνευματικῆς καθοδηγήσεως, οὐδέποτε κορύννυνται. Ἀποτέλεσμα δὲ βέβαιον τοῦ ἀκορέστου αὐτῶν εἶναι διαρκὴς ταραχὴ, διαρκὴς ἀγωνία.

Ἐκ τῆς ταραχῆς δὲ τῶν ἐνηλίκων κατὰ μέγα μέρος προέρχεται ἡ ψυχικὴ ταραχὴ ἀνηλίκων.

Ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς ταραχῆς ταύτης εἶναι ἐπιτευκτὴ μόνον, ἂν οἱ ἐνήλικοι, μάλιστα δὲ οἱ ἀνώτεροι ἡγέται καὶ ἡγέτιδες, ἥθελον ἀποκαταστήσει ἐντὸς τοῦ ἑαυτοῦ τῶν τῶν πνεῦμα πλήρες εἰς τὴν ἡγετικὴν θέσιν, ἥτις ἀρμόζει εἰς αὐτὸ ἔναντι τῶν ὁρμῶν. Ἀποτελεσματικὸν δὲ μέσον ἐπιτυχοῦς ἐπιδιώξεως τῆς ἀποκαταστάσεως ταύτης εἶναι στροφή τῆς συνειδήσεως εἰς ἑαυτόν, αὐτοσυγκέντρωσις, αὐτοδιαλογισμὸς, αὐτογνωσία, ἣν παλαιότερον συστηματικῶς ἥσκουον οἱ Πυθαγόρειοι. Ἐπιτυγχάνεται δὲ αὕτη ἐν ἀπολύτῳ ἀπομονώσει καὶ σιγῇ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπ' ὀλίγον καὶ κατὰ μακρότερα χρονικὰ διαστήματα ἐπὶ μακρότερον, μακρὰν παντός ἔξωθεν ἐρεθισμοῦ. Ἐν ἀπομονώσει εἶναι δυνατόν οὐχὶ ἀκόπως, ἀλλὰ μὲ σκληρόν, λίαν δυσάρεστον ἀγῶνα νὰ ἐγείρονται εἰς τὴν συνείδησιν ζωαὶ γενόμεναι πλάναι καὶ ἡθικὰ ἁμαρτήματα, νὰ καταβάλλεται εἰλικρινὴς προσπάθεια πρὸς μετάνοιαν καὶ βελτίωσιν καὶ οὕτω νὰ ἀποκτῶμεν σὺν τῷ χρόνῳ ἀγνωτέραν ἡθικὴν συνείδησιν καὶ νὰ ἔχωμεν τὴν δύναμιν ἐλεύθεροι καὶ ἀτρόμητοι νὰ προσβλέπωμεν καὶ τὸν ἑαυτὸν μας καὶ τοὺς ἄλλους. Δὲν ὑπάρχει δὲ μεγαλυτέρα εὐτυχία ἀπὸ αὐτήν.

Ἐν ἀπομονώσει εἶναι δυνατόν νὰ ἀνέρχωνται ἐναργῶς εἰς τὴν συνείδησιν σπουδαιότατα ἐκφάνσεις τοῦ πνεύματος, μέχρι τοῦδε ἐν ἀπωθήσει διατελοῦσαι, αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἡθικαὶ ἰδέαι¹.

1. Περί τῶν ἐν τῇ ἀπομονώσει δυνατῶν ἐπιτευγμάτων παραπέμπομεν εἰς Karl Jaspers, « Einführung in die Philosophie », σ. 118.

Ὁ μέγιστος τῶν ζώντων ψυχολόγων, ὁ ἐκ τῆς ψυχιατρικῆς εἰς τὴν ψυχολογίαν προελθὼν Ἑλβετὸς Κάρολος Γιούνγκ (C. Jung), κατ' ἔτος, ὅταν ἔρχεται ἡ ἀνοιξίς, ἐγκαταλείπει τὴν παραλίμιον πλησίον τῆς Ζυρίχης ἐπαυλὶν τοῦ ἐπὶ τινα χρόνον καὶ πηγαίνει ὁλομόναχος εἰς τὸ κληθὲν « πρωτόγονον ἐξοχικὸν ἐρημητήριον ». Εἶναι δὲ τοῦτο ἀπομεμακρυσμένον σπιτάκι, εἰς τὸ κτίσιμον τοῦ ὁποίου ἐβοήθησεν ὁ ἴδιος μὲ τὰ χέρια του. Δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτὸ οὔτε τηλέφωνον, οὔτε ἤλεκτρισμός· ὁ δὲ καθηγητὴς μαγειρεῦει ὁ ἴδιος κατὰ πρωτόγονον τρόπον καὶ προμηθεύεται νερὸ ἀπὸ μίαν πηγὴν. Οἱ τοῖχοι εἶναι ἐξαιρετικὰ χονδροί, ὥστε νὰ μὴ ἀφίνουν νὰ περᾷ κανεῖς ἥχος. Ἐκεῖ ὁ Γιούνγκ γράφει, ζωγραφίζει, ἀλλὰ τὸν περισσότερον χρόνον περᾷ μὲ μοναδικὸν σύντροφον τὰς σκέψεις του. Διανύει δὲ οὗτος νῦν τὸ 86ον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Παλαιότερον, εἰς ἱστορικὴν περίοδον βαθυτάτης παρακμῆς εἰς λόγον ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ, ἡμερώσεως δηλαδὴ καὶ ψυχικῆς γαλήνης, περίοδον ὁμοιοτάτην μὲ τὴν σημερινήν, δηλαδὴ περὶ τὰς δυσμὰς τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὁ φιλοσοφῶν ὁμομαῖος αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος (ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 58 ἐτῶν τῇ 17 Μαρτίου 180 μ.Χρ.) ἔγραφεν ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ « *Eis ἑαυτὸν* » (V IL, 59) τὰ ἀκόλουθα : « Ἐνδον σκάπτε, ἔνδον ἡ πηγὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἀεὶ ἀναβλύειν δυνάμενη, ἐὰν ἀεὶ σκάπτῃς ».

Τὴν ἐνδοστρέφειαν, τὴν εἰς ἑαυτὸν δηλαδὴ στροφὴν καὶ ἐσωτερικὴν θεώρησιν, ἀσκοῦν λίαν ἐπιτυχῶς πρὸ πάντων Ἀσιαῖται. Διὰ τοῦτο ἐπιφανεῖς Εὐρωπαῖοι (C. Jung, H. Driesch, R. Wilhelm, H. Keyserling, W. Evans - Wentz), θερμῶς συνιστοῦν εἰς τοὺς εὐρωπαίους τὴν μελέτην τοῦ ἀσιατικοῦ πολιτισμοῦ οὐχὶ χάριν τυφλῆς μιμήσεως τῶν μέσων, δι' ὧν Ἀσιαῖται ἐπιτυχάνουν αὐτοσυγκέντρωσιν καὶ αὐτογνωσίαν, ἀλλ' ἵνα ὁρμώμενοι ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ πολιτισμοῦ τούτου, δύνανται νὰ ἐπινοοῦν μέσα προσφορώτερα πρὸς τὴν ψυχικὴν σύστασιν τοῦ Εὐρωπαίου καὶ δι' αὐτῶν ἐπιδιώκουν ἐπιτυχῶς ἐπὶ μεγάλῃ ὠφελείᾳ τὴν αὐτοσυγκέντρωσιν ἐκείνην καὶ αὐτοβελτίωσιν¹. Ὡς ὑπεδηλώσαμεν ἀνωτέρω, ἀναγκαῖον εἶναι πρὸ πάντων οἱ ἡγέται πάντῃς εἵδους νὰ θελήσουν νὰ ἀκολουθοῦν τὴν ὁδὸν τῆς κατὰ τινα τρόπον ἐν ἀπομονώσει αὐτοσυγκεντρώσεως, αὐτογνωσίας καὶ αὐτοβελτιώσεως. Εἶναι ἀναγκαῖον νὰ δίδουν οὗτοι τὸ παράδειγμα τῆς περιστολῆς τῆς κατ' ἐπιταγὴν τῶν ὁρμῶν ἐν νοσηρᾷ ὑπερβολῇ ἐκδηλουμένης ὁπτις πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, τῆς περιστολῆς τῆς ὁλοσχεροῦς ἐξαρτήσεως ἐξ αὐτοῦ.

Πρῶτοι δὲ πάντων ὀφείλουν χάριν τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ νὰ δίδουν τὸ παράδειγμα τοῦτο οἱ σημαντικώτατοι τῶν ἡγετῶν, οἱ πολιτικοὶ δηλαδὴ

1. Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι σκέψεις ἀναπτύσσονται εὐρύτερον ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν « Ἐνδον σκάπτε », ἥτις ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐπετηρίδι τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1954 - 1955.

διότι ἐκ τοῦ ποιοῦ τούτων κυρίως ἐξαρτᾶται, ἂν λαὸς τις ἀνέρχεται εἰς ἀκμήν, ἢ ἂν βαίνει κατὰ κρημνῶν. Ὅχι ὀλιγώτερον δὲ σημαντικὸν εἶναι τὸ τοιοῦτον παράδειγμα τῶν ἡγετῶν ἐκείνων, οἵτινες ἔργον κύριον ἔχουν τὴν ἄμεσον ἠθικὴν καὶ ἐν γένει πνευματικὴν καθοδήγησιν τῶν ἄλλων πολιτῶν, μάλιστα δὲ τῶν νέων, δηλαδὴ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς θρησκείας καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ ἀπὸ τῆς νηπιαγωγῆς μέχρι τῶν καθηγητῶν τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων. Τὴν αὐτὴν δὲ σημασίαν ἔχει καὶ τὸ παράδειγμα τῶν ἐκπροσώπων τῆς Δικαιοσύνης καὶ ἄλλων ἀνωτέρων ἡγετῶν.

Ἄλλ' ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν ἔχουν καθήκον ὑπὲρ πάντα ἄλλον διὰ ζωῆς παραδειγματικῆς, ἀπορροῦσης ἐκ τῆς ἀρμονικῆς διαπλάσεως ὁρμῶν καὶ πνεύματος, καὶ διὰ διδασκαλίας νὰ ὑποδεικνύουν τὰ μέσα, δι' ὧν ἤθελον ἀρθῇ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον αἱ ψυχικαὶ ταραχαὶ τῆς ἐποχῆς, εἶναι οἱ ἱατροί, μάλιστα δὲ οἱ ψυχίατροι. Οὗτοι ὀφείλουν ὅχι μόνον νὰ στρέφουν τὴν προσοχὴν των εἰς τοὺς προσφεύγοντας εἰς τὰ ἱατρεῖα των βαρύτερον πάσχοντας, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἀνακούφισιν τινα μόνον, οὐχὶ δὲ ῥιζικὴν ἴασιν, εἶναι δυνατόν νὰ ἐλπίζουν, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ δυνατόν νὰ πράττουν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ψυχικῆς ὑγείας τοῦ συνόλου τῆς κοινωνίας ἔχοντες πολὺτιμον ὁδηγὸν τὴν ἐπιστημονικὴν πεῖραν, ἣν ἀποκομίζουν ἐκ τῆς ἐνασχολήσεως μὲ τοὺς βαρέως πάσχοντας.

Θεωρῶ τὴν ἱατρικὴν ἐν γένει, δηλαδὴ ὅχι μόνον τὴν ψυχιατρικὴν, τὴν *θειοτάτην* τῶν ἐπιστημῶν, ἂν ἐπαγγέλλωνται αὐτὴν ἄνθρωποι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, οἱ ὅποιοι εὐλαβῶς τηροῦν τὴν ρῆσιν τοῦ μεγάλου Ἑλλήνος ἱατροῦ, τοῦ Ἱπποκράτους: « Ἱατρός, φιλόσοφος, ἰσόθεος ». Ἐκ τῆς ψυχοθεραπείας κυρίως ἐξεπήγασαν σήμερον πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνήκουν πλέον εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην κατὰ τὴν αὐστηρὰν τῆς λέξεως ἔννοιαν, ἀλλ' εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Διὰ δὲ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐξετάζωνται ταῦτα ἠθικῶς καὶ μεταφυσικῶς, ὥς πᾶν φιλοσοφικὸν ζήτημα. Εἶναι ἀδυσώπητος ἡ ἀνάγκη νὰ μορφώνεται ὁ ἱατρός, μάλιστα δὲ ὁ ψυχίατρος, εἰς ἀληθινὸν φιλόσοφον, εἰς ἰσόθεον.

Εὐνόητον γίνεται ἐκ τῶν λεχθέντων, ὅτι διαστρέφεται ἡ θειοτάτη αὕτη ἐπιστήμη εἰς τὴν διαβολικωτάτην, ἂν χειρίζονται αὐτὴν ἐκπρόσωποι, οἵτινες καταισχύοντες αὐτήν, ἀντὶ ὑπὸ ἀγνοῦ πνεύματος, κατέχονται ὑπὸ ψιλῶν ὁρμῶν, αἵτινες ἐκδηλώνονται διὰ φθόνου, διὰ δοξομανίας, διὰ χρηματομανίας, δι' ἐρωτικῶν παρεκτροπῶν πολλάκις καὶ πρὸς νεαρὰς πελάτιδας (ἢ καὶ νεαρὸς πελάτας), αἵτινες ἀντὶ ἰάσεως εὐρίσκουν ἐπιδεινῶσιν τῆς νόσου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πάσχουν.

Ἀπὸ τοιούτους ἱατροὺς, ὡς κλονίζοντας ἐκ θεμελίων τὴν ἠθικὴν συνείδησιν τοῦ κοινοῦ, πρέπει ἐγκαίρως νὰ ἀφαιρῇται τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπαγγέλλεσθαι τὸ θεῖον τοῦτο ἐπάγγελμα.

Τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ περὶ ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, οἵτινες ἐπιδιώ-

κουν ἐρωτικὰς σχέσεις πρὸς μαθητρίαν ἢ πρὸς μαθητάς· καὶ δὴ εἰς πολὺ μεγαλύτερον βαθμὸν, ἐπειδὴ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ πνευματικῶν ἡγετῶν, οἵτινες ἀσκοῦν *μεγάλην ἄμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ ἀηλίκων*¹.

Ἐῴθε πάντες οἱ Ἕλληνες ἱατροὶ ἀκολουθοῦντες τὴν ἱπποκράτειον ἐκείνην ρῆσιν νὰ γίνωνται ἐπὶ μεγίστη κοινωνικῇ ὠφελείᾳ ἰσόθεοι.

Ἐκ τῶν σκέψεων, τὰς ὁποίας ἐξεθέσαμεν, καταφαίνεται, ὡς νομίζομεν, ἡ μεγάλη σημασία, ἣν ἔχει εἰς τὴν διατήρησιν ψυχικῆς ὑγείας ἡ ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις ὁρμῶν καὶ πνεύματος. Ἰσως δὲ μάλιστα ἔγινε φανερόν, ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ λεχθῇ, ὅτι τοιαύτη ἀνάπτυξις εἶναι οὐχὶ ἀπλῶς θεμελιώδης, ἀλλ' ὁ θεμελιώδης ὁρος ψυχικῆς ὑγείας.

Λεπτομερὲς ἔρευνα τοῦ γενικωτέρου τούτου ζητήματος ἥθελε φέρει εἰς φῶς πολλὰ ἐπὶ μέροςᾳ σχετικὰ ζητήματα, ἐν γένει κοινωνικά, οἰκονομικά, ψυχολογικά, ἡ ἐξερεύνησις τῶν ὁποίων εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς πλήρη διευκρίνησιν.

Τοιαύτη ἔρευνα εἶναι φανερόν, ὅτι ἥθελε κατὰ πολὺ ὑπερβῇ τὰ ὅρια τῆς ὁμιλίας ἡμῶν. Δι' αὐτῆς δέ, ὡς εἴπομεν, ἐπιδιώκομεν ἀπλῶς καὶ μόνον νὰ ἐξάρωμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις ὁρμῶν καὶ πνεύματος εἰς τὴν διαφύλαξιν ψυχικῆς ὑγείας, ἐπομένως εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπιδιώκομεν πρὸς τούτῳ νὰ κάμωμεν γνωστὰ εἰς τοὺς μὴ εἰδικῶς ἀσχολουμένους μὲ τὸ ζήτημα ἡμῶν μερικὰ εὐληπτα, πρὸ πάντων *πρακτικῶς ὠφέλιμα, διδάγματα*, νὰ δώσωμεν εἰς αὐτοὺς ἀφορμὴν νὰ εἰκάσουν τὴν ὑπαρξιν πολλῶν σχετικῶν προβλημάτων καὶ νὰ παρορμησώμεν αὐτοὺς νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν εὔρεσιν λύσεως πρὸς μεγίστην προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν ὠφέλειαν.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

1. Πόθος μου διακαῆς ἦτο νὰ σπουδάσω τὴν ἱατρικὴν. Ἀλλὰ δὲν εἶχον τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο οἰκονομικά μέσα.